

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΠΟΔΟΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΑΡΧΑΙΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΓΛΩΣΣΑ ΜΑΣ

Γιώργος Βαρουφάκης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο μελετητής της αρχαίας τεχνολογίας στην προσπάθειά του να αντλήσει πληροφορίες από κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, συναντά πολλές φορές ορισμένες ασάφειες ή ακόμη και λάθη στη μετάφραση του αρχαίου κειμένου, όταν το τελευταίο σχετίζεται με τεχνικά θέματα. Όπως είναι γνωστό, ο μεταφραστής είναι συνήθως φιλόλογος ή ιστορικός και στην προσπάθειά του να ξεπεράσει το σκόπελο και τους γρίφους της αρχαίας τεχνολογίας, δίνει μεταφραστικές λύσεις που καμιά φορά αλλοιώνουν το νόημα ή οδηγούν ακόμη και σε ασαφή συμπεράσματα. Και αυτό δεν αφορά μόνο στους Έλληνες μεταφραστές φιλόλογους, αλλά και στους ξένους συναδέλφους τους. Ακριβώς, η εισήγηση με τον παραπάνω τίτλο στοχεύει στο να εντοπίσει το πρόβλημα, δίνοντας μερικά παραδείγματα που ο ίδιος ο εισηγητής αντιμετωπίζει στην ερευνητική του δουλειά και ταυτόχρονα προτείνει τρόπους για τη σωστή αντιμετώπισή του.

ABSTRACT

A research worker who tries to get information of the ancient literature faces ambiguities and sometimes errors when reading translations into modern Greek, in particular when the latter are related to technical matters. Usually, translators are scholars who trying to overcome difficulties when ancient technology is involved, result usually into serious errors that change the real meaning of the ancient text. Actually, the present writer refers to a number of such cases by giving specific examples and his comments. A collaboration of scholars and scientists on this matter would be very positive in facing such translation problems.

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ, ΜΙΑ ΑΝΕΞΑΝΤΛΗΤΗ ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

Η αρχαία ελληνική γραμματεία αποτελεί πράγματι μίαν ανεξάντλητη πηγή πληροφόρησης και γνώσης και θα ήθελα να ομολογήσω ότι κάθε φορά που μελετώ ένα αρχαίο κείμενο για πολλοστή μάλιστα φορά ανακαλύπτω στοιχεία και πληροφορίες που δεν τα είχα προσέξει σε προηγούμενες αναγνώσεις. Αυτό βέβαια εξαρτάται σε ένα μεγάλο βαθμό από τα ενδιαφέροντα και τα ερεθίσματα που έχω εκείνη τη στιγμή και που φυσικά δεν είναι πάντοτε τα ίδια.

Ένα πράγμα όμως που θα ήθελα να σημειώσω είναι ότι πολλές φορές ο μελετητής της αρχαίας τεχνολογίας συναντά ορισμένες ασάφειες ή ακόμη και λάθη στη μετάφραση του αρχαίου κειμένου, γιατί, όπως είναι γνωστό, ο μεταφραστής είναι συνήθως φιλόλογος ή ιστορικός και αντιμετωπίζει δυσκολίες, όταν έχει να κάνει με τεχνικά θέματα. Τότε, στην προσπάθειά του να ξεπεράσει το σκόπελο και τους γρίφους της αρχαίας τεχνολογίας, δίνει μεταφραστικές λύσεις που καμιά φορά αλλοιώνουν το νόημα ή οδηγούν ακόμη και σε ασαφή συμπεράσματα. Και αυτό δεν αφορά μόνο στους Έλληνες μεταφραστές φιλόλογους, αλλά και στους ξένους. Αξίζει να αναφέρω μερικά παραδείγματα που σχετίζονται κυρίως με το σίδηρο, αλλά και με το χαλκό, τα δύο αυτά κύρια μέταλλα της αρχαιότητας, που αποτελούσαν τις πρώτες ύλες για την παραγωγή όπλων, εργαλείων και οικιακών αντικειμένων. Λάθη, ωστόσο και ασάφειες παρατηρούνται και σε άλλα τεχνικά θέματα και είναι βέβαιο ότι πολλοί μελετητές της αρχαίας τεχνολογίας και εγώ προσωπικά τις συναντούμε σε κάθε μας βήμα. Αξίζει γι' αυτό να παραθέσω παρακάτω μερικά παραδείγματα που έχω κατά καιρούς επισημάνει και δείχνουν το μέγεθος του προβλήματος.

Παράδειγμα 1ο, Ηρόδοτος, παρ. 26:

Αρχαίο κείμενο [1]: "... Ανέθηκε δε εκφυγών την νούσον (...) ες Δελφούς κρητήρα τε αργύρεον μέγαν και υποκρητηρίδιον σιδήρεον κολλητόν, θέης άξιον δια πάντων των εν Δελφοίσι αναθημάτων. Γλαύκου του Χίου, ος μούνος δη πάντων ανθρώπων σιδήρου κόλλησιν εξεύρε...

Μετάφραση: "... αφού έγινε καλά από την αρρώστια, έστειλε ένα μεγάλο ασημένιο κρατήρα κι ένα **δίσκο(!)** από σφυρηλατημένο σίδηρο - το θαυμαστότερο από όλα τα αφιερώματα στους Δελφούς. Ήταν έργο του Γλαύκου του Χίου, εφευρέτη της τέχνης της **σφυρηλότησης**..."

Πρόκειται για τον Αλυάττη το Λυδό, πατέρα του βασιλέα Κροίσου, γνωστού σε όλους για τα πλούτη του, που αφού ξέφυγε από μια σοβαρή αρρώστια, έστειλε στους Δελφούς ένα από τα πιο θαυμαστά αναθήματα που στόλισαν ποτέ το ξακουστό αυτό μαντείο. Ο μεταφραστής όμως μετέφρασε το "υποκρητηρίδιον" σε δίσκο. Σε αντίθεση με τον Άγγελο Βλάχο και τον A. D. Godley που και οι δύο το μεταφράζουν πολύ ορθά ως "**βάση**" του κρατήρα και όχι δίσκο. Επίσης, σημειώνουν, και αυτό είναι το πολύ σημαντικό, ιδιαίτερα για όσους ασχολούνται με την αρχαία τεχνολογία, ότι η βάση ήταν "**σιδηροκόλλητη**", όπως αναφέρει ο A.B. και "**stand of welded iron**" ο Άγγλος μεταφραστής, που σημαίνει και πάλι ότι πρόκειται για βάση που έγινε με σιδηροκόλληση. Ίσως με το "δίσκο" οι παραπάνω μεταφραστές να εννοούσαν κάτι σαν στεφάνη. Όμως άλλο δίσκος και άλλο στεφάνη.

Τέλος, οι εν λόγω μεταφραστές αναφέρουν ότι ο Γλαύκος ο Χίος ήταν ο εφευρέτης της "σφυρηλάτησης". Λάθος και αυτό. Το ορθό είναι "της συγκόλλησης του σιδήρου με σφυρηλάτηση", και όχι απλώς της σφυρηλάτησης. Μάλιστα εγώ θα πρόσθετα, ως υποσημείωση, για να γίνει σαφέστερο: Σφυρηλάτηση στη διάπυρη κατάσταση (περίπου στους 1300° C) όπως γίνεται και σήμερα και όχι φυσικά στη συνήθη θερμοκρασία. Η διαφορά, όπως βλέπετε, είναι μεγάλη!

Ποράδειγμα 2ο, Ηρόδοτος παρ. 165:

Αρχαίο κείμενο [2]: "... εποίησαντο ισχυράς κατάρας τω υπολειπομένω εωυτών του στόλου, προς δε ταύτησι και **μύδρον σιδήρεον** κατεπόντωσαν και ώμοσαν μη πριν ες Φώκαιαν ήξειν ή τον μύδρον τούτον αναγανήναι..."

Μετάφραση: "... δίνοντας φοβερές κατάρες σε όποιον αρνιόταν να ακολουθήσει. Έριξαν επίσης "**πυρακτωμένο σίδηρο**" στη θάλασσα κι ορκίστηκαν να μην ξαναγυρίσουν στη Φώκαια προτού βγει το σίδηρο στην επιφάνεια..."

Σύμφωνα με το κείμενο του Ηροδότου, οι Πέρσες κατέλαβαν τη πόλη της Φώκαιας. Όμως την βρήκαν έρημη, αφού οι κάτοικοί της επιβίβασαν τα γυναικόπαιδα στα πλοία τους, πήραν και όλη την κινητή τους περιουσία και πήγαν στη Χίο. Εκεί αποφάσισαν να φύγουν για την Κύρνο (αρχαία ονομασία της σημερινής Κορσικής) και έδωσαν τον παραπάνω φοβερό όρκο, για να μη γυρίσει κανείς πίσω.

Εδώ ακριβώς και οι δύο Έλληνες μεταφραστές έκαναν το ίδιο λάθος. Λένε, λοιπόν στη μετάφραση ότι οι Φωκαείς έριξαν στη θάλασσα πυρακτωμένο σίδηρο. Πράγματι, έτσι το μεταφράζουν το "μύδρο" οι Liddell and Scott στο λεξικό τους. Όμως εδώ πρακτικά δεν μπορεί να ήταν στη διάπυρη κατάσταση, όταν το πετούσαν μέσα στη θάλασσα, αλλά όπως το αναφέρει ο Godley στη μετάφρασή του καταπόντισαν "μια μάζα σιδήρου". Αυτή είναι η σωστή απόδοση στα νέα ελληνικά. Εξάλλου, αμέσως μετά, στο ίδιο κείμενο, οι Έλληνες μεταφραστές το μύδρο τον μεταφράζουν πολύ σωστά ως απλώς σίδηρο και όχι πυρακτωμένο: "ορκίστηκαν να μη γυρίσουν ... προτού βγει στην επιφάνεια το "σίδηρο". Είναι βέβαια φυσικό, ότι ο μύδρος δε θα μπορούσε ποτέ να βγει πυρακτωμένος από τη θάλασσα... Αλλά και στην πρώτη περίπτωση, όπως είπα, θα ήταν πολύ λογικό να μην το πυρακτώσουν πρώτα και μετά να το ρίξουν στη θάλασσα, για καθαρά πρακτικούς λόγους. Άλλωστε δε θα είχε κανένα νόημα να τον πυρακτώσουν πρώτα στην ακτή και μετά να τον ρίξουν στο βυθό. Ασφαλώς, ο Ηρόδοτος εννοεί με τον όρο "μύδρο" τη ρίψη μιας μάζας σιδήρου, όχι βέβαια πυρακτωμένου.

Παράδειγμα 3ο, Θουκυδίδης παρ. 6:

Αρχαίο κείμενο [3]: "... το τε **σιδηροφορείσθαι** τούτοις τοις ηπειρώταις από της παλαιάς ληστείας εμμεμένηκεν..."

Μετάφραση: "... Η συνήθεια να **οπλοφορούν** οι στεριανοί αυτοί, έχει μείνει από την παλιά εποχή της ληστείας..."

Αγγλική μετάφραση: "... and these mainlander's habits of carrying **arms**..."

Παράδειγμα 4ο, Θουκυδίδης

Αρχαίο κείμενο [4]: "... πάσα γαρ η Ελλάς **εσιδηροφόρει**..."

Μετάφραση: "... Όλη η Ελλάδα **οπλοφορούσε**..."

Αγγλική μετάφραση: "... indeed all Hellenes used to **carry arms**..."

Στο σημείο αυτό όλοι, Έλληνες και Ξένοι μεταφραστές, από όσους γνωρίζω τουλάχιστον, κάνουν το ίδιο μεγάλο λάθος. Ο Θουκυδίδης αναφέρεται σε μια εποχή, όπου το μέταλλο που οι αρχαίοι χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή των όπλων και φυσικά και των εργαλείων ήταν ο σίδηρος και όχι πλέον ο μπρούντζος. Αυτό αποτελεί μια πολύ ενδιαφέρουσα πληροφορία που μας στέλνει από τη μακρινή αρχαιότητα ο Θουκυδίδης. Κι όμως οι μεταφραστές, Έλληνες και Άγγλοι το παραλείπουν. Το "οπλοφορούσε" σημαίνει ότι έφεραν απλώς άπλα και το ερώτημα ενός μελετητή της αρχαίας τεχνολογίας είναι "τι είδους όπλα;" Με τον όρο "εσιδηροφόρει", ο μεγάλος ιστορικός μας στέλνει ένα σημαντικό μήνυμα: Το πέρασμα στην εποχή του σιδήρου κατά τους γεωμετρικούς χρόνους και αυτό έχει πολύ μεγάλη σημασία. Ο όρος αυτός σημαίνει ακόμη ότι η αρχαία μεταλλοτεχνίτης έμαθε να παράγει χάλυβα, δηλαδή να ενανθρακώνει το σίδηρο, να τον μετατρέπει σε ένα κράμα σιδήρου και άνθρακα, δηλαδή σε χάλυβα και στη συνέχεια να τον σκληραίνει ακόμη περισσότερο με τη θερμική κατεργασία της βαφής και της επαναφοράς.

ΤΙ ΕΝΝΟΥΣΑΝ ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ:

ΣΙΔΗΡΟΣ, ΧΑΛΚΟΣ ΚΑΙ ΟΡΕΙΧΑΛΚΟΣ

Ένα άλλο ενδιαφέρον θέμα είναι η χρήση από τους αρχαίους των άρων σίδηρος και χαλκός. Με τον όρο, λοιπόν, "σίδηρος" οι αρχαίοι εννοούσαν το σίδηρο, αλλά και το χάλυβα. Το ίδιο ισχύει και για το χαλκό. Με τον όρο αυτόν εννοούσαν τον καθαρό, μαλακό χαλκό, αλλά και τα κράματα χαλκού - κασιτέρου, δηλαδή του σκληρού μπρούντζου. Θα πρέπει γι' αυτό να έχουμε πάντοτε υπόψη μας, ότι οι αρχαίοι, τουλάχιστο μέχρι και τους κλασικούς, αν όχι και τους ελληνοιστικούς χρόνους, με τους όρους σίδηρος και χαλκός εννοούσαν τα καθαρά μέταλλα αλλά και τα κράματά τους. Αξίζει για παράδειγμα να αναφέρω την επιγραφή της Ελευσίνας [5] του 4ου αιώνα π.Χ., ένα από τα αρχαιότερα ευρωπαϊκά πρότυπα που έχουν βρεθεί στον ελλαδικό χώρο. Είναι μια απόφαση του Δήμου και το κείμενο περιέχει αυστηρές τεχνικές προδιαγραφές και πολλές λεπτομέρειες για την κατασκευή των μπρούντζινων συνδέσμων που θα έμπαιναν ανάμεσα στους σπονδύλους

των κιώνων της Φιλώνειας Στοάς, ένα όμορφο κτίριο που θα αναγειρόταν μπροστά από το παλιότερο, το γνωστό Τελεστήριο της Ελευσίνας. Λοιπόν, σε κάποιο σημείο η επιγραφή λέει τα ακόλουθα ενδιαφέροντα. " Χαλκού Δε εργάσεται Μαριέως, κεκραμένου την δωδεκάτην, τα ένδεκα μέρη χαλκού το δωδέκατον κασιτέρου.... " Με άλλα λόγια, το κράμα του χαλκού και κασιτέρου θα έπρεπε να παραχθεί στο Μάριον της Κύπρου και να περιέχει στα 12 μέρη, 11 χαλκό και 1/12 κασίτερο (περίπου 8.33%). Αυτό τι σημαίνει, Σημαίνει ότι με τον όρο χαλκό εννοούσαν εδώ τον μπρούντζο (ή το κρατέρωμα).

Είναι, λοιπόν, λάθος όταν στη μετάφραση μιας τέτοιας επιγραφής μιλάμε για χαλκό, ενώ στην πραγματικότητα, όπως διαπιστώνουμε από το κείμενο, δεν πρόκειται για χαλκό, αλλά για μπρούντζο.

Υπάρχουν πολλές τέτοιες περιπτώσεις, όπου οι αρχαίοι χρησιμοποιούν τον όρο "χαλκό", αλλά εννοούν τον μπρούντζο. Για παράδειγμα, ο Όμηρος κάνει λόγο για το "χάλκεον έγχος". Κατά λέξη θα μεταφραζόταν ως "το κοφτερό χάλκινο ξίφος". Φυσικά, δεν μπορούσε ποτέ το ξίφος να έχει κατασκευαστεί από καθαρό μαλακό χαλκό, γιατί απλούστατα με το πρώτο χτύπημα πάνω στην ασπίδα ή το όπλο του αντιπάλου θα στράβωνε και θα αχρηστευότανε, με τραγικές συνέπειες για τον πολεμιστή. Ασφαλώς, λοιπόν, ο Όμηρος εννοούσε ότι το ξίφος ήταν από σκληρό μπρούντζο. Δυστυχώς, ο μεταφραστής [6], στην περίπτωση αυτή, όχι μόνο δεν το μετέφρασε ως μπρούντζινο ξίφος, αλλά ούτε καν ανέφερε περί ποίου ξίφους επρόκειτο, χάλκινου ή σιδερένιου. Το αναφέρει απλώς ως ξίφος και ο ερευνητής της αρχαίας τεχνολογίας αναρωτιέται για τι είδους ξίφος πρόκειται. Και η απορία του λύνεται μονάχα, αν διαβάσει το αρχαίο κείμενο. Με άλλα λόγια, σε αυτήν την περίπτωση δεν αναφέρει τίποτα για την ποιότητα του ξίφους, ενώ σε άλλες, όπου αναφέρεται το "χάλκεον έγχος" το μεταφράζει απλώς ως χάλκινο ξίφος, που είναι και πάλι λάθος, αφού δεν πρόκειται, όπως είπαμε, για χάλκινο αλλά για σκληρό μπρούντζινο ξίφος.

Το ίδιο συμβαίνει με την περίπτωση των χάλκινων ιατρικών εργαλείων, που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι μας γιατροί. Σε μια ομιλία ενός αρχαιολόγου, που αναφέρθηκε σε τέτοια χάλκινα εργαλεία, τον ρώτησαν γιατί χρησιμοποιούσαν ένα τόσο μαλακό υλικό, όπως είναι ο χαλκός και όχι σίδηρο ή χάλυβα. Η απάντηση ήταν, ότι με τον όρο χαλκό, οι αρχαίοι, όπως αναφέραμε πιο πάνω, δεν εννοούσαν το μαλακό αυτό μέταλλο, αλλά τα κράματά του. Σημειωτέον ότι όταν η περιεκτικότητα του μπρούντζου σε κασίτερο ξεπεράσει τα 10%, τότε το κράμα αποκτά τη σκληρότητα του χάλυβα. Προτιμούσαν, λοιπόν, να χρησιμοποιούν στην κατασκευή ιατρικών εργαλείων κράματα χαλκού και κασιτέρου αντί χαλύβδινα, γιατί με μία αυξημένη περιεκτικότητα σε κασίτερο 1) το ιατρικό εργαλείο αποκτούσε τη σκληρότητα του χάλυβα και 2) και το κυριότερο, ο μπρούντζος διέθετε εξαιρετικές αντιδιαβρωτικές ιδιότητες, τόσο απαραίτητες για ένα τέτοιο εργαλείο, με το οποίο ο αρχαίος γιατρός θα έκανε

χειρουργικές επεμβάσεις στον άνθρωπο και δεν έπρεπε να οξειδώνεται, όπως συμβαίνει στο χάλυβα. Πρέπει, λοιπόν, να έχουμε πάντοτε υπόψη μας αυτό που ανέφερα πιο πάνω ότι οι αρχαίοι με τον όρο χαλκό εννοούσαν και το σκληρό μπρούντζο.

ΟΡΕΙΧΑΛΚΟΣ

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ένας άλλος όρος, ο ορείχαλκος. Εδώ, πράγματι υπάρχει μία σύγχυση. Πολλοί ιστορικοί και φιλόλογοι, όταν αναφέρονται στη 2η προχριστιανική χιλιετία, τη χαρακτηρίζουν ως την εποχή του ορείχαλκου και τα χάλκινα ευρήματα της ίδιας εποχής ως ορειχάλκινα. Άλλοτε πάλι, σημειώνουν σε παρένθεση και τον όρο μπρούντζος, ωσάν ο ορείχαλκος να αποτελεί τον επιστημονικό όρο και ο μπρούντζος ένα κοινό καθημερινό όρο. Τέτοια παραδείγματα βρίσκει κανείς σε συγγράμματα, άρθρα, αρχαιολογικές ανακοινώσεις, εγκυκλοπαίδειες και ιστορικά κείμενα. Για παράδειγμα, στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους [7] διαβάζει κανείς "... Έπειτα όμως οι ανάγκες τους σε χαλκό και κασσίτερο, μέταλλα που συνθέτουν τον ορείχαλκο..." και κάπου αλλού "... Μέσα στον Η' αιώνα π. Χ. οι Έλληνες σιδηρουργοί (...) εκτόπισαν τον ορείχαλκο από την παραγωγή όπλων και εργαλείων. Ο ορείχαλκος και ο χαλκός εξακαλούθησαν να χρησιμοποιούνται στην κατασκευή δοχείων ... τριπόδων... και άλλων σκευών... ". " ... Δίπλα σ' αυτά κυρίαρχη θέση παίρνει ο ορείχαλκος (μπρούντζος, το κράμα δηλαδή χαλκού και κασσιτέρου... " Εδώ παρατηρούμε μία πλήρη, αλλά λανθασμένη ταύτιση των όρων ορείχαλκος και μπρούντζος, που, όπως αναφέραμε αποτελούν δύο διαφορετικά κράματα.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΜΠΡΟΥΝΤΖΟΣ ΚΑΙ ΤΙ ΟΡΕΙΧΑΛΚΟΣ

Στην πραγματικότητα, ο μπρούντζος ή κρατέρωμα είναι ένα κράμα χαλκού και κασσιτέρου. Ο ορείχαλκος όμως είναι ένα κράμα χαλκού και ψευδαργύρου (κ. τζίγκου), που ήταν άγνωστο, από όσα γνωρίζουμε, στους προϊστορικούς, αλλά ούτε και στους ιστορικούς χρόνους μέχρι και την κλασική εποχή. Ο ορείχαλκος εμφανίζεται στην ελληνιστική εποχή και ιδιαίτερα κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους, χωρίς ποτέ να γνωρίζουν τον ψευδάργυρο. Οι Ρωμαίοι και Βυζαντινοί τον παρήγαν με έμμεσο τρόπο, που ο μικρός χώρος μιας παρουσίασης δεν μου επιτρέπει να αναπτύξω. Τον ψευδάργυρο ανακαλύπτει ο άνθρωπος κατά τον 17ο αιώνα (δική μας εποχή) στο Βέλγιο, αφού ανακάλυψε τον τρόπο να τον παράγει μέσα σε ειδικά αποστακτικά κέρατα, απουσία αέρα, ώστε να μην οξειδώνεται. Συμφωνώ γι' αυτό με τον Forbes [8] για τις αμφιβολίες του ως προς την ύπαρξη του ορείχαλκου πριν τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Εξάλλου, όλα τα αρχαία χάλκινα ευρήματα που έχω μελετήσει και δημοσιεύσει την τελευταία 35τία και καλύπτουν τη μινωική, μυκηναϊκή εποχή και τους κλασικούς χρόνους είναι είτε κράματα χαλκού και κασσιτέρου είτε καθαρός χαλκός. Ο Πλάτων αναφέρει τον

ορείχαλκο, αλλά εννοεί το χαλκό "του όρους" δηλαδή ένα ορυκτό του χαλκού (βλ. και Lidell and Scott) και όχι σε κράμα. Ο Στράβων όμως που ανήκει στη ρωμαϊκή εποχή είναι φυσικό να γνώριζε τον ορείχαλκο. Θα ήταν καλύτερα, αν ο φιλόλογος ή αρχαιολόγος μεταφραστής χρησιμοποιούσε τους όρους: Χαλκός, εποχή του χαλκού, χάλκινα εργαλεία και όπλα, αφού οι αρχαίοι με τον όρο χαλκό εννοούσαν το μέταλλο, αλλά και τα κράματά του.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι η απόδοση στη νεοελληνική μας γλώσσα κειμένων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, όταν αναφέρονται σε θέματα τεχνολογίας, αποτελεί μια πολύ δύσκολη υπόθεση και δεν είναι εύκολο να πραγματοποιηθεί από ένα μόνο φιλόλογο, όσο καλός και αν είναι. Ίσως στις περιπτώσεις αυτές θα έπρεπε μια επιτροπή από φιλόλους, ιστορικούς, αλλά και τεχνικούς που να έχουν ασχοληθεί με την αρχαία τεχνολογία και να διαθέτουν ένα καλό υπόβαθρο γύρω από την αρχαία ελληνική γραμματεία, να αναλάμβαναν το δύσκολο αυτό έργο της μετάφρασης κειμένων με τεχνικούς όρους και περιγραφές. Οι άνθρωποι αυτοί θα μπορούσαν να συμβάλουν θετικά στη μεταφραστική προσπάθεια που καταβάλλεται στη χώρα μας και θα βοηθούσε σημαντικά όλους εκείνους τους τεχνικούς που θα ήθελαν μελλοντικά να ασχοληθούν με την έρευνα σε παρόμοια θέματα.

Αξίζει να σημειώσω ότι τα παραπάνω παραδείγματα που ανέφερα αποτελούν λίγα μόνον από τα πολλά που έχω συναντήσει στη μελέτη των αρχαίων κειμένων και δεν αφορούν μόνο στο σίδηρο, αλλά και σε άλλα μέταλλα. Ίσως θα άξιζε τον κόπο να γίνει μια καταγραφή όλων των τεχνικών περιγραφών που αναφέρονται στα αρχαία κείμενα και να γίνει μια κοινή προσπάθεια από ειδικούς επιστήμονες, που θα οδηγήσει, έστω και εκ των υστέρων σε μια αναθεώρησή τους. Και μη νομίζετε ότι η εργασία αυτή είναι και τόσο απλή. Θα χρειαστεί πολύς χρόνος και συστηματική οργάνωση, για να φτάσουμε σε ένα επιθυμητό και ικανοποιητικό επίπεδο απόδοσης στη νέα ελληνική των κειμένων που αναφέρονται σε τεχνικά θέματα. Νομίζω, ότι, αν τελικά ξεκινήσει κάτι τέτοιο, θα αποτελέσει μια πρωτότυπη εργασία, όχι μόνο στη χώρα μας αλλά και σε διεθνές επίπεδο.

Τέλος, θεωρώ υποχρέωσή μου να τονίσω ότι η μετάφραση αρχαίων κειμένων από τους φιλόλους, Έλληνες και ξένους, αποτελεί ένα πολύ μεγάλο και δύσκολο έργο και σε καμία περίπτωση δεν επιθυμώ με όλα όσα ανέφερα πιο πάνω να μειώσω την αξιόλογη προσπάθεια τους και τη μεγάλη τους συμβολή να καταστήσουν προσιτό στον πολύ κόσμο, αλλά και στους λόγιους κάθε τομέα τον πλούτο της αρχαίας γραμματείας. Προσωπικά, τους είμαι ευγνώμων, γιατί τα κείμενά τους βοηθούν στη προσέγγιση ενός ερευνητή της αρχαίας τεχνολογίας στο πνεύμα, τις σκέψεις, τη σοφία, τις κοινωνικές σχέσεις των προγόνων μας και σε κάθε τι που συνθέτει τον πολιτισμό που μας κληροδότησαν. Απλώς

εδώ, επιθυμώ να εκφράσω την ανάγκη συνεργασίας των φιλόλογων με τεχνικούς λόγιους σε θέματα μετάφρασης αρχαίων κειμένων, όταν ιδίως πρόκειται για τεχνικούς όρους ή τεχνικές περιγραφές, ώστε να αποφεύγονται όλα τα παραπάνω λάθη, παραλείψεις ή ασάφειες και να μπορεί ο αναγνώστης να εκτιμήσει ακόμη περισσότερο τα επιτεύγματά των αρχαίων τόσο στον τομέα του πολιτισμού, όσον και σε εκείνον της τεχνολογίας. Νομίζω ότι είναι ανάγκη να δρομολογηθεί μακροπρόθεσμα μια τέτοια προσπάθεια, κι αυτό για να φανεί ακόμη περισσότερο ότι οι αρχαίοι Έλληνες δεν μεγαλούργησαν μόνο στα γράμματα, τις τέχνες τη φιλοσοφία και τη λογοτεχνία, αλλά και στον τομέα της τεχνολογίας. Αυτά τα δύο πηγαινούν παράλληλα και ας μην το ξεχνούμε ποτέ. Η συνεργασία φιλόλογων και τεχνικών θα αποτελούσε μια σημαντική συμβολή στην ακόμη βαθύτερη και αποτελεσματικότερη αξιολόγηση της αρχαίας ελληνικής γραμματείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1] Η μετάφραση οφείλεται στους Β. Αναστασόπουλο και Χ. Τσάκα, εποπτεία της μετάφρασης Β. Μανδηλαράς, Εκδόσεις Κάκτου, 1992.
"Ηροδότου Ιστορία", μετάφραση Άγγελου Βλάχου, Εκδόσεις Γαλαξία, 1971.
"HERODOTUS" I, translated by A. D. Godley, Loeb Classical Library.
- [2] "Ηροδότου Ιστορία", μετάφραση Άγγελου Βλάχου, Εκδόσεις Γαλαξία, 1971.
"HERODOTUS" I, translated by A. D. Godley, Loeb Classical Library.
"Ηροδότου Ιστορία", μετάφραση Άγγελου Βλάχου, Εκδόσεις Γαλαξία, 1971.
- [3] Θουκυδίδης, Ιστορία 1- 5. Εισαγωγή Μετάφραση- Σχόλια, Αναστ. Γεωργοπαπαδάκος και Loeb I V 3.
- [4] Θουκυδίδης, Ιστορία 1- 6 Εισαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια, Αναστάσιος Γεωργοπαπαδάκος και Loeb I VI 1.
- [5] α) Βαρουφάκης Γιώργος "Έλεγχος Υλικών στην Κλασική Αρχαιότητα - Τεχνικές Προδιαγραφές του 4ου π. Χ. Αιώνα" Έκδοση ΕΛΟΤ, 1987.
β) Βαρουφάκης Γ. " Αρχαία Ελλάδα και Ποιότητα" Εκδόσεις Κάκτος, 1996. Β! Μέρας.
- [6] Ομήρου Οδύσσεια "β- ραψωδία" στίχος 10. Μετάφραση Παν. Γιαννακόπουλου, Εκδόσεις Κάκτου, 1992.
- [7] Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 2ος τόμος, σελ. 43, 248 και 384.
- [8] Forbes R. J. " Studies in Ancient Technology " Vol. VIII, 267 - 289.

Γεώργιος Βαρουφάκης

Πρόεδρος ΕΛΟΤ

Ναϊάδων 102,

17562 Μαρούσι